

INWENTARZE ZESPOŁÓW I ZBIORÓW ARCHIWALNYCH ZATWIERDZONE PRZEZ KOMISJĘ METODYCZNĄ AGAD W ROKU 2018

W 2018 r. nastąpiła zmiana w organizacji prac i w zakresie zadań komisji metodycznych działających w archiwach państwowych¹. Zmiany te wprowadzono także w Archiwum Głównym Akt Dawnych, w którym od 2 II 2018 r. funkcjonuje Komisja Metodyczna w nowym składzie². Informacja o inwentarzach zespołów i zbiorów archiwalnych opracowanych w 2018 r. jest uzupełnieniem danych zawartych w informatorze o zasobie archiwalnym AGAD³ oraz w innych publikacjach⁴. W 2018 r. Komisja Metodyczna zatwierdziła opracowanie inwentarzy wymienionych niżej zespołów i zbiorów archiwalnych.

Zespół nr 170, Generalne Dyrektorium Finansów, wojny i Domen. Departament Prus Nowowschodnich (General Ober-Finanz-, Kriegs und Domänen Direktorium. Departament Neuostpreussen). Dział III, 1795–1806, 1191 j.a., 11,50 mb., oprac. Alicja Nowak.

¹ Podstawą prawną było zarządzenie Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 30 I 2018 r. w sprawie określenia zakresu i trybu działania Komisji Metodycznych w archiwach państwowych.

² Na mocy zarządzenia Dyrektora AGAD w jej skład zostali powołani: dr Michał Kulecki (przewodniczący), Dorota Lewandowska (sekretarz) oraz dr Henryk Bartoszewicz, Jarosław Zawadzki i Małgorzata Witecka.

³ *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Informator o zasobie archiwalnym*, red. D. Lewandowska, Warszawa 2008.

⁴ *Inwentarze zespołów (zbiorów) archiwalnych zatwierdzonych przez Komisję Metodyczną AGAD w latach 2009–2010*, oprac. M. Koška, „Miscellanea Historico-Archivistica” (dalej: MHA), t. 17, 2010, s. 281–183; *Inwentarze zespołów i zbiorów archiwalnych zatwierdzonych przez Komisję Metodyczną AGAD w roku 2011*, oprac. M. Koška, MHA, t. 19, 2012, s. 353–355; *Inwentarze zespołów archiwalnych zatwierdzonych przez Komisję Metodyczną AGAD w roku 2012*, oprac. M. Koška, MHA, t. 20, 2013, s. 289–291; *Inwentarze zespołów archiwalnych zatwierdzonych przez Komisję Metodyczną AGAD w roku 2013*, oprac. M. Koška, MHA, t. 21, 2014, s. 420–422; *Inwentarze zespołów archiwalnych zatwierdzonych przez Komisję Metodyczną AGAD w roku 2014*, oprac. M. Koška, MHA, t. 22, 2015, s. 380–382; *Inwentarze zespołów archiwalnych zatwierdzonych przez Komisję Metodyczną AGAD w roku 2015*, oprac. M. Koška, MHA, t. 23, 2016, s. 349–351; *Inwentarze zespołów i zbiorów archiwalnych zatwierdzonych przez Komisję Metodyczną AGAD w roku 2016*, oprac. M. Koška, MHA, t. 24, 2017, s. 345–349; *Inwentarze zespołów i zbiorów archiwalnych zatwierdzonych przez Komisję Metodyczną AGAD w roku 2017*, oprac. M. Koška, MHA, t. 25, 2018, s. 379–382.

W latach 1793–1795 władze pruskie utworzyły na ziemiach polskich zajętych w wyniku II i III rozbioru Rzeczypospolitej dwie prowincje: Prusy Południowe i Prusy Nowowschodnie. Po krótkim okresie odrębności ustrojowej podporządkowano je tzw. Generalnemu Dyrektorium Finansów, Wojny i Domen w Berlinie, w którego gestii leżała administracja państwa, skarbowość, sprawy wojska, a częściowo także sądownictwo. Komórkami tego urzędu były departamenty. Dyrektorium sprawowało władzę w prowincjach przez kamery wojny i domen (Kriegs- und Domänenkammer), czyli dóbr państwowych. Okręg podległy kamerze nazwano departamentem (Kriegs- und Domänendepartement). W Prusach Nowowschodnich działały dwa departamenty, Płock i Białystok. Departamenty dzieliły się na powiaty (Kreis), na czele których stali landraci (Landrat). W prowincjach i departamentach działały też rejencje (Regierung), do których kompetencji należało sądownictwo. Instytucje te zostały zlikwidowane wraz z utratą tych terenów przez państwo pruskie. Po likwidacji urzędu akta znalazły się najpierw w archiwum Generalnego Dyrektora, a w 1874 r. w Tajnym Archiwum Państwa. Od 1808 r. były przechowywane w Archiwum Ogólnym Krajowym w Warszawie. W ten sposób (po zmianach nazwy archiwum) trafiły do zasobu AGAD. W lipcu 1940 r. niemieckie władze okupacyjne wywoziły wszystkie akta popruskie z Warszawy do Tajnego Archiwum Państwa w Berlinie. Po wojnie akta te znalazły się w Archiwum Państwowym w Merseburgu. W latach 1962–1963 akta władz centralnych okupacji pruskiej z lat 1793–1806 rewindykowano do AGAD. Nie odzyskano jednak wszystkich jednostek (na mikrofilmie inwentarza przekazanym z Merseburga zaciemniono opisy jednostek, których nie zwrócono Polsce). Pozostałe w Niemczech akta znajdują się obecnie w Geheimen Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz w Berlinie-Dahlem.

Akta w zespole dzielą się na 6 serii (działów). W inwentarzu Działu III zachowano układ nadany przez archiwistów niemieckich. W obrębie serii stosowano podział na *generalia* — akta ułożone alfabetycznie według haseł rzeczowych oraz na *specialia* — układ według nazw miejscowości. Sygnatury jednostek pozostały niezmienione, a ich oryginalne tytuły przetłumaczono na język polski. Jednostki spaginowano, zweryfikowano informacje o językach ich wytworzenia oraz o ich datacji. Podano również informację o załącznikach do akt: mapach, rysunkach technicznych, kopiach przywilejów królewskich itp. Opracowano indeks geograficzny i osobowy. Po zakończeniu melioracji inwentarza indeksy do poszczególnych działów zostaną scalone, powstanie też zbiorczy indeks rzeczowy. Opracowany Dział III Städte (Miasta) z lat 1795–1806 to przede wszystkim akta dotyczące spraw miejskich, takich jak: gospodarka, budownictwo, handel, zatrudnienie, oświata, sprawy żydowskie, wyznaniowe, prawne, finansowe.

Zespół nr 190, Władze Centralne Powstania Listopadowego oraz związane z nim polskie i rosyjskie materiały różne (dotychczas obowiązująca nazwa: Władze Centralne Powstania Listopadowego), [1795, 1812–1829] 1830–1831 [1832–1854], 719 j.a., 19,00 mb., oprac. Dorota Lewandowska.

Zespół zawiera akta władz centralnych powstania listopadowego oraz kancelarii urzędów prowincjonalnych z nim związanych, a także polskie i rosyjskie materiały różnej proveniencji kancelaryjnej i terenowej dotyczące tego okresu. Są to akta z kancelarii Dyktatora, Rady Najwyższej Narodowej, Rządu Narodowego (szczętka akt 13 sekcji), Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji (w tym księgi homagialne z województw: krakowskiego, płockiego, sandomierskiego

i mazowieckiego z wyodrębnioną Warszawą), Ministerstwa Spraw Zagranicznych, akta Gwardii Narodowej, Rządu Tymczasowego na Litwie, Komisji Rządowej Sprawiedliwości, Komisji Województwa Augustowskiego. Materiały różne to m.in. lista imienna korpusu gen. Henryka Dembińskiego, fragmenty akt Sądu Najwyższego Kryminalnego i tzw. komitetu Brujewicza (Michał Bończa Brujewicz), który zbierał wszelkie informacje o uczestnikach powstania.

Po upadku powstania listopadowego akta jego władz centralnych zostały wywiezione za granicę (głównie do Francji), ukryte w kraju (część bezpowrotnie zaginęła) lub dostały się w ręce Rosjan. Te ostatnie służyły celom represyjnym, będąc materiałem dowodowym w procesach przeciw uczestnikom powstania. Trafiły do Najwyższego Sądu Kryminalnego, a po wykorzystaniu — do kancelarii namiestnika. Stamtąd przeniesiono je do archiwum Rady Administracyjnej. Po likwidacji Rady w 1867 r. akta przekazano do Archiwum Akt Dawnych (AAD). W 1915 r. Rosjanie ewakuujący się z Warszawy zabrali ze sobą część akt o charakterze politycznym. Większość z nich wróciła do Polski w latach 20. XX w. na mocy traktatu ryskiego. W nowym AAD akta uporządkowano i zrekonstruowano ich układ (według serii/urzędów i sekcji). W archiwum tym przechowywano m.in. diariusz posiedzeń senatu, akta deputacji sejmowej, akta uchwał sejmowych, akta osobowe senatorów i posłów, księgi homagialne. Większość tych akt uległa zniszczeniu podczas powstania warszawskiego w 1944 r. Po II wojnie światowej ocalałe akta znalazły się w AGAD. Natomiast akta wywiezione do Francji przechowywane są w Bibliotece Polskiej w Paryżu (m.in. materiały kancelarii sejmowej, diariusz sejmu, akt detronizacji cesarza Mikołaja I jako króla polskiego, protokoły sejmików litewskich, wołyńskich, podolskich i kijowskich, część akt Rządu Narodowego, Dyktatora, Sztabu Głównego Wojska Polskiego).

Dotychczasową pomocą do zespołu był sporządzony w maszynopisie w 1953 r. inwentarz książkowy ze wstępem (bez indeksów), opracowany przez Władysława Rostockiego. Pozostawił on zastany układ akt nadany w Archiwum Akt Dawnych oraz dawne sygnatury, uwzględniające luki oraz sygnatury cyfrowo-literowe. W związku z tym rzeczywista liczba jednostek archiwalnych znajdujących się w zespole nie odpowiadała numerowi ostatniej jednostki w inwentarzu. W przypadku kilku sygnatur pod jednym numerem zapisano kilkanaście poszytów akt. W kolejnych latach do zespołu dołączano materiały nie mające nic wspólnego z urzędami polskimi, działającymi w okresie powstania i stanowiącymi jego władze. Zrobiono to mając na celu jedynie utrzymanie spójności tematycznej.

Opracowanie nowego inwentarza do zespołu Władze Centralne Powstania Listopadowego kilkakrotnie było przedmiotem obrad Komisji Metodycznej AGAD, która na wniosek opracowującej zdecydowała, aby nadać nową sygnaturę ciągłą, która zlikwiduje luki i sygnatury cyfrowo-literowe. Wiązało się to z koniecznością rozpisania sygnatur zbiorczych na odrębne jednostki archiwalne. Ponadto zadecydowano o uporządkowaniu materiałów aktowych z grupy wariów, co pociągnęło za sobą zmianę nazwy zespołu na: Władze Centralne Powstania Listopadowego oraz związane z nim polskie i rosyjskie materiały różne. W 2018 r. powstał nowy, szczegółowy inwentarz zespołu (obejmujący 14 serii), uwzględniający wszelkie zmiany i zaopatrzone w indeksy: osobowy i geograficzny oraz konkordancje sygnatur.

Zespół nr 298, Księgi metrykalne parafii obrządku greckokatolickiego z archidiecezji lwowskiej, diecezji przemyskiej i stanisławowskiej, 1728–1943, 456 j.a., 21,70 mb., oprac. Monika Michalska.

Księgi metrykalne z parafii obrządku greckokatolickiego przechowywane w AGAD pochodzą przede wszystkim z parafii diecezji przemyskiej, a także z parafii archidiecezji lwowskiej i diecezji stanisławowskiej. Są to księgi urodzeń, ślubów i zgonów (w przypadku najstarszych ksiąg są to księgi chrztów, ślubów i pogrzebów). W nielicznych księgach, głównie XVIII-wiecznych, oprócz wpisów metrykalnych znajdują się także inne materiały, jak na przykład spisy parafian i wykazy obciążeń na rzecz kościoła, czy też pytania do egzaminu na proboszcza i wykazy ofiarodawców składających datki na potrzeby kościoła.

Księgi przekazywane są do AGAD z Urzędu Stanu Cywilnego m.st. Warszawy, Wydział III Rejestracji Stanu Cywilnego i Ksiąg Zabuzzańskich zgodnie z obowiązującymi przepisami prawnymi oraz zarządzeniem Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 26 III 2015 r. Nie udostępnia się w żadnej postaci do osobistego wglądu ksiąg urodzeń i akt z nimi związanych, od których zamknięcia nie upłynęło jeszcze 100 lat oraz ksiąg ślubów i zgonów, od których zamknięcia nie minęło 80 lat⁵.

Melioracja inwentarza podjęta została w związku z dołączeniem do zespołu 33 ksiąg metrykalnych z parafii obrządku greckokatolickiego podarowanych AGAD w 2017 r. przez Polskie Towarzystwo Genealogiczne. Jednostki te opracowano i umieszczono na końcu zespołu pod kolejnymi sygnaturami. Jednocześnie zmeliorowano cały inwentarz. W rubryce „uwagi” podano strony, na których umieszczono wpisy dla poszczególnych parafii i ich filii znajdujące się w danej jednostce. Informacja ta ułatwi pracę użytkownikom tych akt. Zespół został zdigitalizowany. Udostępnia się skany tylko tych ksiąg, które nie podlegają cenzurze czasowej.

Zespół nr 548, Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego z diecezji/archidiecezji wileńskiej, diecezji pińskiej, 8 j.a., 0,13 mb., oprac. Anna Wardzińska.

Zespół został utworzony w AGAD, a powstał w wyniku połączenia 3 j.a. wyłączonych z zespołu nr 436 — Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego z diecezji łuckiej i wileńskiej (obecna nazwa: Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego z diecezji łucko-żytomierskiej). Był to nabytek przekazany do AGAD w 2017 r. (księga metrykalna z parafii Roś; pozostałe akta z tej parafii, również stanowiące nabytek AGAD, zostaną włączone do zespołu nr 435). Pozostałe materiały tworzące zespół pochodzą z dopływów przekazywanych przez Urząd Stanu Cywilnego m.st. Warszawy. W skład zespołu wchodzi 6 ksiąg z dwóch parafii i dwóch dekanatów diecezji/archidiecezji wileńskiej (Braszewicze — dekanat Kobryń i Roś — dekanat Wołkowysk) oraz jednej parafii z diecezji pińskiej (Czernawczyce — dekanat Brześć nad Bugiem). Księgi zawierają wpisy chrztów/urodzeń, ślubów i zgonów dla miejscowości wchodzących ówczesnie w skład parafii. Oprócz właściwych wpisów metrykalnych w księgach tych sporadycznie znajdują się inne zapiski lub wszyte akta. Księga metrykalna parafii Braszewicze (sygn. 1) oprócz wpisów z lat 1811–1831 zawiera także metryki chrztów z lat: 1791, 1796, 1798, 1801–1804, 1806 i 1810 zebrane po spaleniu archiwum parafialnego.

⁵ Ustawa z 28 listopada 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego. Dz.U., poz. 1741, z późn. zm.

Jak co roku, również w 2018 r. zostały opracowane i dołączone do zespołów ksiąg metrykalnych i akt parafialnych różnych wyznań i obrządków kolejnie dopływy przekazane do AGAD z Urzędu Stanu Cywilnego m.st. Warszawy, Wydział III Rejestracji Stanu Cywilnego i Ksiąg Zabużańskich. W związku z realizacją ustawy z 28 XI 2014 r. Prawo o aktach stanu cywilnego, która nałożyła na urzędy stanu cywilnego obowiązek przekazywania ksiąg urodzeń i akt z nimi związanych, od których zamknięcia upłynęło 100 lat oraz ksiąg ślubów i zgonów, od których zamknięcia minęło 80 lat (dotychczas było to 100 lat dla wszystkich serii), w latach 2016–2017 AGAD przejęło około 1000 ksiąg, a ponadto bieżący dopływ z 2018 r. Są to następujące zespoły ksiąg metrykalnych:

- nr 299, Księgi metrykalne gmin ewangelicko-augsburskiego i helweckiego wyznania, z lat 1784–1937 (59 j.a., 2,45 mb.), oprac. D. Lewandowska,
- nr 300, Księgi metrykalne gmin wyznania mojżeszowego z terenów tzw. zabużańskich, z lat 1869–1942 (770 j.a., 19,50 mb.), oprac. Sławomir Postek,
- nr 301, Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego z archidiecezji lwowskiej, z lat 1784–1936 (60 j.a., 1,50 mb.), oprac. D. Lewandowska,
- nr 436, Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego z diecezji łucko-żytomierskiej, z lat 1914–1919 (10 j.a., 0,15 mb.), oprac. Piotr Wincenciuk,
- nr 437, Księgi metrykalne parafii wyznania rzymskokatolickiego z diecezji przemyskiej, z lat 1850–1935 (5 j.a., 0,09 mb.), oprac. D. Lewandowska,
- nr 439, Księgi metrykalne gmin wyznania ewangelicko-augsburskiego z zachodnich guberni Cesarstwa Rosyjskiego (wschodnich województw II Rzeczypospolitej), z lat 1867–1936 (19 j.a., 0,73 mb.), oprac. D. Lewandowska,
- nr 456, Księgi metrykalne i akta parafii i gmin różnych wyznań i obrządków, z lat 1837–1932 (2 j.a., 0,02 mb.), oprac. D. Lewandowska;

Dwa zespoły akt parafialnych, uzupełnione o dopływy, to: nr 427, Akta gmin ewangelickiego, augsburskiego i helweckiego wyznania, z lat 1901–1931 (4 j.a., 0,18 mb.) oraz nr 438, Akta gmin wyznania ewangelicko-augsburskiego z zachodnich guberni Cesarstwa Rosyjskiego / wschodnich województw II Rzeczypospolitej, z lat 1850–1933 (2 j.a., 0,05 mb.); obydwie opracowane przez D. Lewandowską. Księgi metrykalne zostały zeskanowane i są udostępniane na stronie internetowej AGAD (<http://www.agad.gov.pl/inwentarze>) jako galerie skanów dołączone do poszczególnych sygnatur inwentarza.

Dorota Lewandowska
(Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa)